

**PINTÉR ILONA:
SEMMEIWEIS IGNÁC (1818–1865), A KÖNYVTÁROS¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád**

A világhírű magyar orvosnak, Semmelweis Ignácnak az orvostudomány területén végzett munkásságát ki ne ismerné? De sokkal kevesebbet tudunk Semmelweis könyvtárosi tevékenységéről, pedig 1861 márciusától a haláláig, 1865. augusztus 13-ig, az Orvostanárkari Könyvtár (ma: Semmelweis Egyetem Könyvtára) könyvtárnoka volt.

A könyvtárat 1828-ban Schordann Zsigmond orvoskari egyetemi tanár kezdeményezésére a budapesti orvosi kar professzorai alapították. Erre utal az az okirat, amelyet a tanári kar 1858-ban a betegsége miatt nyugalomba vonuló Schordannak nyújtott át és amely okirat – többek között – a következőket írja:

„Az ő (Schordann) ernyedetlen fáradozásának köszönheti e testület magánkönyvtárának, mely már eddigelé 8000 egészen 9000 kötetet tartalmaz, megalapítását és további fennállását, amennyiben ő 30 éven át annak, nem csekély fáradsággal járó kezelését magára vállalta volt.”

A könyvtár első tanár-könyvtárosa Schordann volt, aki minden tőle telhetőt megtett a könyvtár fejlődése érdekében:

„...az orvos tanári testület magánkönyvtárának pedig, melynek megalapítását, mint láttuk, ő hozta volt indítványba, nagybecsű könyvtárának valamennyi orvosi és természettudományi könyveit és rézmetszetekkel ellátott munkáit adományozta, egyedül azon munkákat kivéve, amelyekkel a megajándékozott könyvtár ne talán már el volna látva”.²

Schordann professzor – más lehetőség hiányában – a saját (Felső Dunasor 5. száma alatti) lakásán szorított helyet a könyvtárnak. Az egyetemen 1856-ig adott elő, akkor súlyos betegsége miatt nyugalomba vonult, de feltehetően egészen 1860. elejéig ő látta el a könyvtári munkákat. 1860 júliusában „A könyvtárt rendező Margó tudott az orvosi tanárkar könyvtárnokává jelölte ki”.³ Ugyanebben az évben, október 20-án ismét más lett a könyvtár vezetője:

„Az egyetemi orvosi karnak tegnap tartott ülésében Margó tanár kineveztetése által üresedésbe jött orvoskari jegyzői és könyvtárnoki hivatal olyképp töltetett be, hogy az elsőre Linzbauer tanár, az utóbbira pedig Poór lön megválasztva”.⁴

A Gyógyászat 1861-es évfolyama⁵ megint csak változásról ad hírt:

„Poór m. tanító ideiglenesen magára vállalván a közepi ojtó-intézet kezelését, teendőinek halmaza miatt lemondott az orvoskari könyvtárnokságról, s ezt Semmelweis tanár úr volt

¹ Forrás: Pintér Ilona: Semmelweis Ignác, a könyvtáros. = Az Orvosi Könyvtáros, 1971. pp. 325–332.

² Orvosi Hetilap, 1862. p. 903.

³ Orvosi Hetilap, 1860. p. 622.

⁴ Orvosi Hetilap, 1860. p. 848.

⁵ Gyógyászat, 1861. pp. 279–280.

szíves magára vállalni, s működését azon jótékonysággal kezdi meg, hogy a könyvtárnoki 200 ftnyi évi díjáról a 17000 ftnyi alaptőkével bíró könyvtár javára lemondott”.

A könyvtár első anyagi alapját a dékán által kezelt ún. „cassa neminis” (senki pénztára) képezte. Megemlítendő, hogy abban az időben az orvosi karnak két jövedelmi forrása volt. Az egyik a kari külső tagok felvételi díjából származott, akiknek sorába fel lehetett venni minden jelesebb, orvosi oklevéllel bíró doktort, hazai oklevéllel hat, más egyetemen nyert oklevéllel 12 arany lefizetése mellett (ezt a díjat különben a tanártagoknak is meg kellett fizetniük); a másik jövedelmi forrás pedig a különböző szigorlatok, avatások és oklevelek díjaiból gyűlt össze. Ezeket a bevételeket – a költségek levonása után – a kar tagjai tetszés szerint feloszthatták maguk között, a külső tagok azonban csak a felvételi díjakban részesültek, míg a tanártestület tagjai a szigorlati díjfeleslegben is osztozkodhattak. A kar tanárai és a külső tagok között állandó versengés volt. A viszály egyik állandó forrása a cassa neminis kezelése és szétosztása volt. A zavarok elkerülésére 1848. évben Schordann professzor és a külső tagok közül Havass Ignác azt indítványozta, hogy a vitás összegeket ne osszák többé fel, hanem részint a kar könyvtárára fordítsák, részint pedig az elszegényedett orvosdoktorok részére segítőalapot létesítsenek belőle. Az e célra fordított összegekből létesült az ún. könyvtári alap, amelyből a tanári kar magán-könyvtárának dologi és személyi kiadásait fedezték.

A könyvtár kezdetben igen lassan fejlődött, mert részben a könyvtári alap növelése volt a cél, részben az orvoskari tanártestület az orvosi épületekben nem tudott megfelelő helyiséget szorítani a könyvtárának. Ezért – mint a fentiekből kitűnik – Schordann adott otthont a könyvtárnak saját lakásában. Viszont, hogy hozzáférhető legyen az orvosok számára, egyre inkább sürgették megfelelőbb elhelyezését. Az 1848. július 4-én tartott orvoskari ülés jegyzőkönyvének 11. pontja kimondja:

„Az orvoskari könyvtár, mely részint alapítványok, részint szigorlati pénz fölöslegek által támadt, Schordann tanár lakásából az orvostani épületbe helyeztessék át, hogy e tudományos forrás is megnyitassék a növendékek számára. Ezen jeles és nagyszerű gyűjteményt az illető tanár urak nagylelkű felajánlásából megnyervén az intézet számára; szükséges, hogy azon költségek, melyeket annak fenntartására és kiegészítésére a fáradhatatlan buzgalmú eddigi lelkes gondviselő Schordann tanár úr saját erszényéből fordított, a tanulmányi pénztárból visszatéríttessenek, s a kiegészítés, és évenkénti új megszerzésekre szinte segély nyújtassék. Ennek részleteit egy külön felíratban leszünk bátrak fölterjeszteni.”⁶

Az önkényuralom idejében ez az 1848-as forradalmi szellemben hozott határozat nem valósulhatott meg. Így annál nagyobb Semmelweis érdeme, aki 1861-ben, könyvtárossága első évében⁷ a könyvtárat átköltöztette az akkori központi orvoskari épületbe, amely a Hatvani és Újvilág (ma: Kossuth Lajos és Semmelweis) utca sarkán állt. Végre egy időre megfelelő elhelyezést kapott így a könyvtár! Semmelweis csak ezután foghatott hozzá a könyvvállomány rendszerezéséhez.

A könyvtár állományának nagyobb méretű gyarapodását a tanártestületi tagok adományai indították meg. Bene Ferenc, Csausz Márton, Schordann Zsigmond és Sauer Ignác professzorok nevét kell itt megemlítenünk, mint akik elsőként gazdagították magángyűjteményük örökbehagyásával a könyvtárt. Így „az orvosi kar könyvtára egy év előtt (1860) mintegy 5300 kötetből állott. Azóta e könyvtár gyarapodott a b(oldog) e(mlékezetű) Csausz Márton tanár ideajándékozott könyvtárával, mely körülbelül 1500 kötetnyi; e szerint az egész könyvtár jelenleg (többnyire orvosi könyvekből áll) 6800 kötetet tesz.”⁸

Semmelweis a könyvtárban is jelentős munkát végzett. A könyvtár maga természetesen nem idegen számára, hiszen az Orvosegyesület könyvtárának ő volt az egyik

⁶ Orvosi Tár, 1848. II. köt. 7. sz.

⁷ Semmelweis az Egyetemi Tanács nevezte ki könyvtárossá, amelyről hírt adott az Orvosi Hetilap is (1861. p. 239.) – a szerk. megj.

⁸ Gyógyászat, 1861. pp. 279–280.

legszorgalmasabb látogatója. Itt kutatta a gyermekági lázra vonatkozó irodalmat; a könyvtár „egyes kötetei most is mutatják Semmelweis által történt használatuk nyomát, megjegyzések és itt-ott tentafoltok alakjában.”⁹ Az ő munkája – mint a könyvtár vezetője – abban az időben nemcsak szellemi irányítást, hanem az adminisztrációs tennivalók ellátását is jelentette. Ő intézte az orvostudományi könyvek és folyóiratok beszerzését, katalogizálásukat, a kölcsönzést. Például a fennmaradt kölcsönzési nyilvántartásokat Schordann saját kezűleg vezette, és később Semmelweis kézírása is megtalálható, látható ezekben a dokumentumokban. Hogy a könyvtárat az adott körülmények között a lehető leghasználhatóbbá tegye, összeállította és 1864-ben nyomtatásban megjelentette 'A m. k. Tudomány-Egyetem orvostanárkari könyvtár jegyzéké'-t. Modern könyvtári munkát végzett ezzel Semmelweis annál is inkább, mert előtte Magyarországon nem jelent még meg nyomtatásban egyetemi könyvtári katalógus.¹⁰ (A katalógus címének érdekessége, hogy ő m. k. összetételben használja ezt a kifejezést, holott a királyi magyar volt az elfogadott és általános.)

Az Orvostanári Könyvtár állományát már korábban is feltárták kézzel írott katalógusokban. Palatkás Béla közlése szerint az első kettőt – 1829. és 1836. körülieket – Bolányi Imre találta meg 1957-ben. A harmadik 1860-ból származik, és két fő részre oszlik. Az elsőben szakonkénti csoportosításban a könyvek, s külön a folyóiratok (szám szerint 113-féle) vannak. A másodikban egyrészt szerzői betűrendes katalógust, másrészt helyi katalógust közöl. Az utóbbit – mint a pársoros, rövid, latin nyelvű használati utasításból kiderül – azért közli, mert a könyveket tíz – római számokkal ellátott – szekrényben tárolták; polconként két-két sorban.

„A katalógusban az a betűvel jelölt könyvek az első; a p betűvel jelöltek pedig a hátsó sorokban vannak. A könyvek sorai alulról felfelé, az egyes könyvek bal oldalról jobbra számoltatnak.”¹¹

Körülbelül 3900 könyvet dolgoz fel, majdnem minden esetben megadja a könyvek, folyóiratok kiadási helyét és évét is.

Semmelweis katalógusa a könyvtári állomány összetételén keresztül hű képet ad az 1860-as évek magyar orvostudományának helyzetéről. Művének két fő része van, mégpedig a „Könyv-jegyzék, betűrend szerint”, és a „Könyv-jegyzék, tudományok szerint”. A katalógus-köteten nem találjuk meg az összeállító nevét,¹² de a Gyógyászatban a következőket olvashatjuk erről: „Megjelent „a k. m. tudományegyetemi orvostanári-kari könyvtár jegyzéke 1863. dec. végéig” két nyolcadrétű kötetben, 42 nyomott íven. Az I. kötet betűrendben, a II. a szaktudományok szerint rendezve foglalja magában a könyvek lajstromát. E nagy fáradtsággal készült rendszeres könyvjegyzéket Semmelweis I. tnr. úr kitartó munkásságának köszönjük, ki mint a könyvtár gondnoka, azt, az előbbi bérszállásról az egyetem orvoskari épületébe szállítván, a fönnevezett jegyzék által rendbe hozta és közhasznúvá tette.”¹³

Címjegyzékében Semmelweis a következő szakokra bontja az orvosi tudományt:

Leíró boncz- és szövettani dolgozatok
Kórboncz- és kórszövettani munkák
Élettani dolgozatok
Kór- és gyógytan

⁹ Bruck Jakab: Semmelweis Ignác Fülöp. Bp., 1885. p. 53.

¹⁰ A korábbi katalógusok nem nyomtatott formában készültek, v. ö. pl. Vétesy Miklós: Az Egyetemi Könyvtár 1690. évi katalógusa. = Magyar Könyvszemle, 1957. pp. 368–372.

¹¹ V. ö. Az Orvostanárkari könyvtár 1860-as katalógusa XLV. 8.

¹² [Semmelweis Ignác (szerk.)]: A m. k. Tudomány-Egyetem orvostanárkari könyvtár jegyzéke. 1–2. köt. Pest, 1864.

¹³ Gyógyászat, 1864. p. 400.

Gyógy- és méregan

Államorvostan, elmekórok és a gyógytan történelmét tárgyaló munkák

Sebészet

Szemészet

Szülészet és nőgyógyászat

Növényteni dolgozatok

Természetrájl, vegy- és természettan

Az egyes szakokon belül a könyveket és a folyóiratokat betűrendben veszi fel; a folyóiratokat évszám megjelöléssel, főként a szerkesztő neve alatt közli. Több mint 6500 művet dolgoz fel katalógusában. Semmelweis lelkiismeretes könyvtárosi tevékenységét bizonyítják a fennmaradt sajátkezű – könyvtári és statisztikai jellegű – feljegyzések is; ezeket a feljegyzéseket csak tisztelettel vehetjük kezünkbe. Könyvtárossága ideje alatt egyúttal az egyetem szülész-nőgyógyász professzora is volt. Ez nem akadályozta abban, hogy napi tanári teendőinek elvégzése után ilyen pontosan lássa el a rábízott könyvtárat. Mennyi munkát, mennyi fáradságot rejtenek a katalóguskötet lapjai! S csak akkor alkothatunk magunknak teljes képet Semmelweis nagyjelentőségű könyvtárosi munkájáról, ha nem felejtjük el, hogy ekkor és állandóan, szünet nélkül vívta nehéz harcát az igaz ügyért, az anyák megmentéséért.